

УДК 339.564

JEL F14, Q1

DOI 10.32782/2786-8273/2024-5-6

Вовк М.В.

кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6156-8298>

Myroslava Vovk

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

Вороблевський В.І.

аспірант кафедри менеджменту,
Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-8138-31929>

Vitalij Voroblevskiy

Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv

ПІДТРИМКА ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

SUPPORT FOR THE EXPORT POTENTIAL OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Анотація. В даній статті проаналізовано ключові аспекти експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах воєнного стану, а також надано практичні рекомендації щодо підтримання сталого розвитку сільського господарства України в ході російської агресії. В дослідженні визначено основні заходи, які потрібно застосувати для переорієнтації державної політики відповідно до кризових умов, які склалися в процесі експорту сільськогосподарської продукції. Зокрема, подано детальний аналіз експорту сільськогосподарської продукції в довоєнний період та період ведення військових дій. Визначено причини скорочення експорту вітчизняної аграрної продукції та способи їх подолання. Також окреслено основні заходи фінансової підтримки вітчизняних товаровиробників, які здійснюються українським урядом задля посилення стійкості і подолання наслідків воєнних дій.

Ключові слова: експортний потенціал, аграрний сектор, аграрний експорт, сталий розвиток, продовольча безпека, воєнний стан.

Abstract. Introduction. The sustainable development of Ukraine's agriculture is a crucial factor for domestic food security, especially in the face of Russian aggression. However, the crisis conditions caused by military operations have severely impacted the export of agricultural products, and as a result, the state policy must be reoriented to overcome these significant challenges. **The purpose.** The article is aimed at studying the key aspects of financial and economic support for the export potential of the agricultural sector of Ukraine in the context of martial law and post-war recovery. **Methods.** The methodological basis of the publication is the scientific works of domestic and foreign researchers. The methods of scientific analysis and synthesis, measurement and dynamics, as well as deduction and structuring were used in writing the article. **Results.** In a recent study, the author analysed the pre-war and war periods of the export of agricultural products, and identified the measures that must be applied to reorient the state policy. The study revealed that before the war, the agricultural sector accounted for almost 40% of the state's total exports, with Ukraine ranking among the top five wheat exporters, the fourth in corn exports, and the third in rapeseed exports. Ukraine's strong and stable domestic agricultural sector played an indispensable role in global food security. However, the situation changed after the full-scale invasion, and the rate of export of agricultural products decreased by 17% in the second year of the war compared to the previous year. The primary reason for the decrease in exports of domestic agricultural products was the blockage of trade routes in the Black Sea. Though the problem was partly resolved by introducing export corridors and changing product delivery routes, the decision to supply domestic products by land routes across the borders with neighbouring Western states starting in 2023 faced significant challenges. **Conclusions.** To overcome the reduction in the export of domestic agricultural products, the author proposed several measures in the study. These measures include the restoration of export logistics, the creation and restoration of crop storage facilities, preferential taxation, and lending to agricultural producers for business development, the restoration of agricultural lands affected by military operations, the introduction of innovative technologies, and digitalization. By implementing these measures, the agricultural sector can strengthen its stability, overcome the consequences of military actions, support the export of domestic agricultural products, and adapt the legal framework in accordance with the norms and rules of the European Union.

Keywords: export potential, agricultural sector, agricultural export, sustainable development, food security.

Постановка проблеми. Вирішення сучасних фінансово-економічних, соціальних та екологічних проблем у вітчизняному аграрному секторі потребує комплексного стратегічного підходу, взаємоузгодженого на національному та регіональному рівнях, що сприятиме збалансованому розвитку аграрної галузі. Тому підтри-

сного стратегічного підходу, взаємоузгодженого на національному та регіональному рівнях, що сприятиме збалансованому розвитку аграрної галузі. Тому підтри-

мання сталого розвитку сільського господарства України в ході російської агресії визначає шляхи та заходи, які потрібно застосувати для переорієнтації державної політики відповідно до кризових умов та підтримки продовольчої безпеки віцілому. Цього результату неможливо досягти без фінансового регулювання та підтримки сільськогосподарських товаровиробників зацікавленими сторонами, а саме міжнародними організаціями, фінансовими установами, виробниками продуктів харчування, а також науковцями та іншими громадськими організаціями. Вони в свою чергу також повинні спрямувати свій досвід, знання та ресурси на підтримку цього важливого завдання у період дії воєнного стану та післявоєнного відновлення. У зв'язку з цим актуалізується питання фінансового моніторингу та прогнозування реалізації стратегічних пріоритетів, визначених на державному та міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи значний ресурсний та кадровий потенціал, при недостатньому розвитку чи погіршенню матеріально-технічної бази промислового виробництва, модернізація якої потребує значних інвестицій, сільське господарство завжди залишалося одним із базових напрямів сталого розвитку України, її конкурентного потенціалу та нарощування обсягів експорту. Тому питання підтримки експортного потенціалу аграрного сектору цікавить багатьох дослідників. Так, зокрема Пітель Н.Я. [1] досліджує аграрний експорт України в умовах війни; Я. Гуменюк [2] подає аналітику та стратегічне бачення аграрного експорту; Н.С. Скопенко, І.В. Євсєєва-Северина, О.М. Кириченко [3] досліджують проблеми і перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України під час воєнних дій; Т. Осташко [4] продовжують тему дослідження динаміки українського експорту в умовах повномасштабної війни крізь призму повоєнного відновлення; В. Антошенкова [5] в свою чергу аналізує основні елементи ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств України; С.Г. Герасимчук [6] досліджує особливості економічної безпеки та стійкості аграрного сектору України в умовах військового та поствійськового стану; аналогічно цю тему досліджують в своїй праці О.В. Собкевич на низка інших вчених [7]. Проблемні аспекти впливу російсько-української війни на світову продовольчу безпеку висвітлюються також у працях іноземних вчених. Так, С. Negri and G. Dincă [8] зосереджують свою увагу на впливі війни в Україні на добробут жителів у країнах Європейського Союзу; G. Celi [9] та низка інших вчених також аналізують ризики для глобальної продовольчої безпеки в контексті військових дій в Україні; Alam M.K. [10] та інші у своїй праці розглядають вплив російського вторгнення на ринки G7 та БРІК; в свою чергу Ali A.A., Azaroual F., Bourhriba O. та Dadush U. [11] розглядають вплив російсько-української війни на продовольчу безпеку в Африці. Проте незважаючи на такі ґрунтовні дослідження, динаміка військових дій, а також їх вплив на глобальну продовольчу безпеку потребує подальшого вивчення. Дуже важливо спрямувати свої дослідження на визначення основних шляхів та заходів, які потрібно застосувати для переорієнтації вітчизняної політики у сфері експорту сільськогосподарської продукції відповідно до кризових умов воєнного та післявоєнного періоду.

Метою статті є дослідження ключових аспектів фінансово-економічного регулювання підтримки експортного потенціалу аграрного сектору України в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогоднішній день сектор сільського господарства має вирішальне значення для вразливої, а в деяких галузях повністю зруйнованої війною економіки України. Наша держава минулі роки тісно співпрацювала з ЄС та іншими країнами через продаж значної частини своєї сільськогосподарської продукції. Станом на кінець 2021 року агробізнес приніс майже 40% валютної виручки країни і характеризувався позитивною динамікою упродовж останніх 5 років [12]. До війни Україна була одним із найбільших експортерів пшениці, кукурудзи та олії. В останні роки обсяги експорту лише зростають, а аграрний сектор забезпечує понад 20% ВВП і близько 40% валютних надходжень країни [13]. Після початку повномасштабного вторгнення та блокування експорту, стало зрозуміло, що без вітчизняної сільськогосподарської продукції світова продовольча безпека знаходиться під загрозою. Багато країн опинилися в складних економічних та соціальних умовах через підвищення темпів інфляції, в деяких країнах ціни на продовольство зросли на 12,6% протягом приблизно першого місяця війни та нестачі продукції харчування.

До війни експорт сільськогосподарської продукції становив 27,7 млрд дол. США, що становило 41% від загального експорту України. Також на аграрний сектор України припадало 11% ВВП країни та майже 20% робочої сили. Україна входила в п'ятірку найбільших експортерів пшениці, була четвертою за обсягом експорту кукурудзи та третім найбільшим експортером ріпаку у світі. Основними країнами, куди спрямовувалась українська продукція агропродовольчого виробництва, були: Китай, з питомою вагою експорту – 15,5%, Індія – 7,1%, Нідерланди – 6,4%, Єгипет – 5,8%, Туреччина – 5,3% [14]. Це підтверджує тезу про те, що сильний і стабільний сектор сільського господарства України має вирішальне значення як для національної, так і для глобальної продовольчої безпеки. Варто наголосити, що ці дані були озвучені міністром аграрної політики та продовольства України Романом Лещенком за два тижні до повномасштабного вторгнення в рамках презентації стратегії розвитку аграрного сектору України до 2030 року. Дана стратегія передбачала забезпечити продовольством 1 млрд населення світу [15]. Проте через повномасштабне вторгнення Росії в Україну відбулися суттєві корективи стратегічних планів відносно експорту вітчизняної агропродукції та і функціонування аграрного сектору України загалом.

Повномасштабне вторгнення російських військ призвело до захоплення 15% земель сільськогосподарського призначення, 10% опинились не придатними для використання, стрімке зростання цін на паливо та добрива поставило під загрозу життєздатність сектору, а блокада портів розірвала глобальні ланцюги постачання [16].

Важливу роль в експортній діяльності вітчизняної продукції вже під час повномасштабного вторгнення у серпні 2022 року відіграла робота «Зернової ініціативи». Розблокування українських портів було критично важливим, адже завдяки так званому «зеленому

зерновому коридору» Україна змогла експортувати понад 30 млн т продукції на суму 23,7 млрд дол. США. Основними напрями експорту за час дії зернової ініціативи були Китай (8 млн т), Іспанія (6 млн т), Туреччина (3,2 млн т), Італія (2,1 млн т), Нідерланди (2 млн т) [17].

Динаміка експорту топ-товарів вітчизняної агропродукції протягом 2021–2022 років (рис. 1) демонструє незначні зміни, а деякі позиції товарів навіть зросли. Найбільших змін у сторону зменшення у порівнянні з 2021 роком зазнав експорт пшениці (-2,4 млрд дол. США), ячменю (-0,9 млрд дол. США) і соняшникової олії (-0,9 млрд дол. США). Загалом у 2022 році в порівнянні з 2021 роком у грошовому еквіваленті експорт зменшився на 3,6 млрд дол. США.

Детальніший аналіз експорту сільськогосподарської продукції вже станом на воєнний 2023 рік показує, що у 1,12 разів скоротився експорт зернових та зернобобових культур в порівнянні з 2022 роком. Експорт української пшениці становив 10 млн 333 тис т, що на 377 тис. т менше, ніж у 2022 році. Також українські аграрії експортували 1 млн 541 тис. т ячменю та 1,0 тис. т жита. Експорт української кукурудзи становив 14 млн 597 тис. т, що на 2 млн 613 тис. т або у 1,17 разів менше, ніж торік. Це зменшення призвело до того, що темпи експорту агропродукції загалом по відношенні до минулорічних скоротилися на 17% [19].

Структура аграрного експорту України за січень-липень 2023 року зображена рис. 2.

Отже, як бачимо, військова агресія російської федерації суттєво зменшує доходи до вітчизняного бюджету, тим самим знижуючи добробут мільйонів українських сімей. Ці дії загрожують продовольчій безпеці не тільки нашої держави, а і країн, які залежать від експорту нашої продукції.

Скорочення експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції перш за все було пов'язано з блокуванням торгових шляхів у Чорному морі. Лише 74,4% продукції АПК протягом 2022–2023 років експортували морським транспортом, хоча до війни цей показник становив 98% [17]. Протягом 2022 року в українських портах було заблоковано мільйони тон не тільки пшениці, але і соняшникової олії, кукурудзи, рапсової олії

та ячменю, які є іншими основними статтями українського експорту сільськогосподарської продукції. Частково питання було вирішено через запровадження експортних коридорів та зміни шляхів поставки продукції.

Проте рішення поставляти вітчизняну продукцію сухопутними шляхами через кордони з сусідніми західними державами починаючи з 2023 року зіткнулося з суттєвими проблемами. Рішення ЄС скасувати ввізні мита на всі українські продукти харчування з 2022 року викликало протести в сусідніх країнах-членах ЄС, оскільки тамтешнім фермерам доводиться конкурувати з дешевшою українською сільгоспродукцією. Хоча, варто зазначити, лише частина агропродовольчої продукції, що експортується з України, для прикладу, є об'єктом взаємної польсько-української конкуренції на ринку ЄС. Це стосується лише таких продуктів, як пшениця, м'ясо птиці, пташині яйця, заморожені фрукти, а також продуктів харчування з високим ступенем переробки, включаючи кондитерські та хлібобулочні вироби [21]. Ще однією причиною протестів є те, що виплати субсидій українським виробникам також можуть призвести до скорочення субсидій на сільське господарство для існуючих країн-членів ЄС.

Переговори щодо подальшого експорту відбуваються у чутливий час, коли фермери по всій Європі протягом останніх місяців виходять на вулиці, протестуючи проти правил "Зеленого курсу" ЄС щодо захисту тварин та використання пестицидів, а також проти необхідності залишати 4% сільськогосподарських земель під паром. Це означає, що причина протестів набагато глибша, ніж український експорт, і зачасти має політичне підґрунтя.

Для виходу з цієї ситуації і подолання причин масових протестів, Україна зі свого боку уже ввела експортні ліцензії щодо обмеження потрапляння вітчизняної сільськогосподарської продукції на ринки сусідніх держав. У свою чергу Євросоюз запланував виділити додаткову допомогу фермерам п'яти сусідніх держав та обговорити вироблення єдиної європейської політики щодо продовольчого імпорту.

Отже, на сьогоднішній день основним завданням українського уряду в питанні вирішення агропродо-

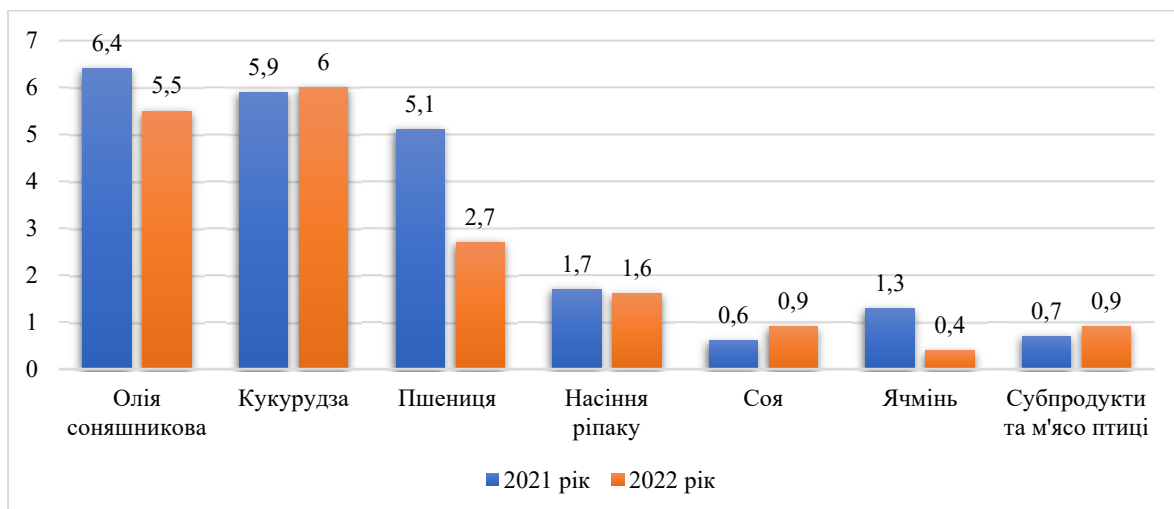

Рис. 1. Динаміка експорту вітчизняної агропродукції протягом 2021–2022 років, млрд дол. США

Джерело: побудовано автором за даними [17; 18]

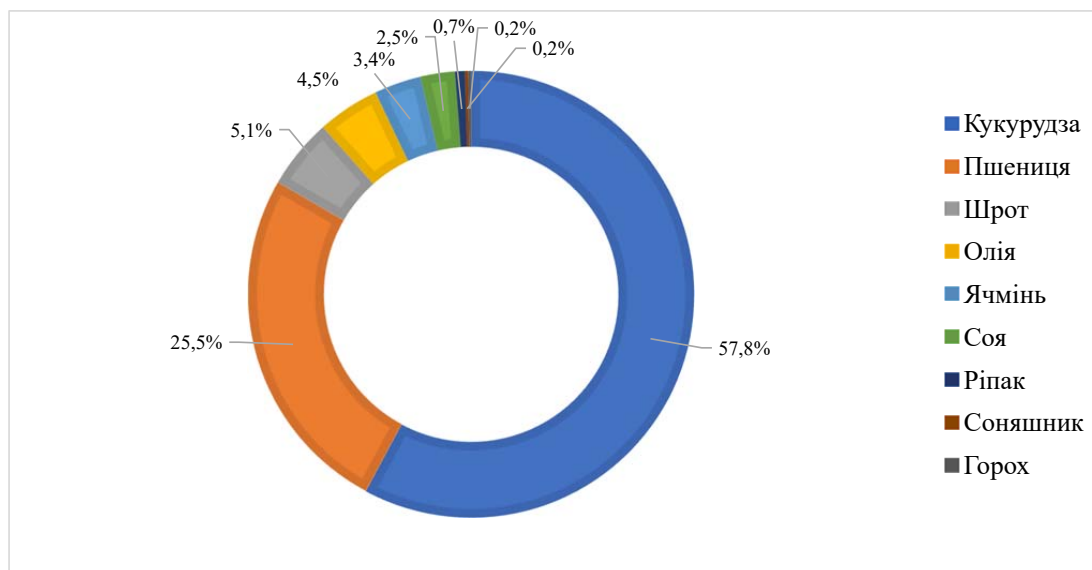

Рис. 2. Структура аграрного експорту України за січень-липень 2023 року

Джерело: побудовано автором за даними [20]

вольчої кризи є продовження пошуку консесусу через домовленості з країнами Євросоюзу та пошук внутрішніх шляхів фінансування.

Варто зазначити, що у період російської агресії для фінансової підтримки вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників державними органами були здійснені ряд заходів: відповідно до змін, що вносяться до постанови Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва, подовжено дію державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %»; в межах програми урядової грантової програми малого та середнього бізнесу, яка почала діяти з 1 липня 2022 р., було розширено перелік видів культур, на які можна отримати гранти для розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства, також спрощено умови отримання таких грантів; забезпечено виплату одноразової грошової допомоги за втрачений урожай жителям, які постраждали внаслідок підризу Росією греблі Каховської гідроелектростанції; відновлено надання державних пільг для створення та розвитку сімейних фермерських господарств без створення юридичної особи, які були призупинені раніше.; впроваджується державна підтримка аграріїв та організацій, які використовують меліоровані землі [22].

Також варто відмітити, що з 10 листопада відповідно до постанови № 1132 «Про реалізацію експериментального проекту з верифікації суб'єктів агропромислового комплексу в умовах воєнного стану» почали діяти нові правила для експорту аграрної продукції. Відповідно до цієї постанови формується перелік верифікованих суб'єктів, які здійснюють експорт продукції. Зокрема, до цього списку входять виробники зернових, олійних та продуктів переробки [23].

Висновки. На сьогоднішній день сільське господарство України є основним постачальником продовольства як на внутрішній, так і на міжнародний ринки. До масштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, вітчизняний аграрний сектор становив 11% ВВП країни, де було задіяно майже 20% робочої сили.

На даний сектор припадало майже 40% загального експорту держави. Україна входила в п'ятірку найбільших експортерів пшениці, була четвертою серед експортерів кукурудзи та третьою на ринку експорту ріпаку. Тому можна зробити висновок, що потужний і стабільний вітчизняний сільськогосподарський сектор відігравав ключову роль у глобальній продовольчій безпеці. З початком повномасштабного вторгнення позиція України на світовому продовольчому ринку змінилась. Після рекордного збору врожаю зернових та олійних культур в довоєнному 2021 році, наша держава очікувала рекордного обсягу експорту на світовий ринок. Однак у зв'язку з повномасштабним вторгненням, що одночасно спричинило логістичні проблеми, український експорт був призупинений. Так, на другому році війни темпи експорту агропродукції загалом по відношенню до минулорічних скоротились на 17%. Скорочення експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції перш за все було пов'язано з блокуванням торгових шляхів у Чорному морі. Лише 74,4% продукції АПК протягом 2022–2023 років експортували морським транспортом, хоча до війни цей показник становив 98%. Дещо вирівняти ситуацію вдалося за допомогою «зернової угоди». Проте односторонній вихід Росії з цієї угоди знову ускладнив проблему аграрного експорту. Частково це питання було вирішено через запровадження експортних коридорів та зміни шляхів поставки продукції. Проте і рішення поставити вітчизняну продукцію сухопутними шляхами через кордони з сусідніми західними державами починаючи з 2023 року зіткнулося з суттєвими проблемами.

Проте, незважаючи на труднощі, на сьогоднішній день державна політика спрямована на продовження здійснення ряду ключових заходів політичного, економічного та фінансового характеру. Серед яких відновлення експортної логістики, створення та відновлення потужностей для зберігання врожаю, пільгове оподаткування та кредитування сільгоспвиробників для розвитку бізнесу, відновлення сільськогосподар-

ських угідь, які постраждали від військових дій, впровадження інноваційних технологій та діджиталізація. Реалізація цих заходів призведе до посилення стійкості і подолання наслідків воєнних дій в аграрному секторі,

а також пошуку шляхів підтримки експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції та адаптації нормативно-правової бази у відповідності до норм і правил Європейського Союзу.

Бібліографічний список:

1. Питель Н.Я. Аграрний експорт України в умовах війни. *Економіка та управління АПК*. 2023. № 2. С. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2023-185-2-45-56>.
2. Гуменюк Я. Аграрний експорт України: аналіз та стратегічне бачення. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-93>.
3. Скопенко Н.С., Євсєєва-Северина І.В., Кириченко О.М. Проблеми та перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності України в умовах війни. *Електронний журнал «Ефективна економіка»*. 2023. № 3. DOI:10.32702/2307-2105.2023.3.13.
4. Осташко Т. О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 26–37. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>.
5. Антощенко В. Основні елементи ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства як основа економічної та продовольчої безпеки. *Економічний аналіз*. 2020. Том 30. № 3. С. 291–298. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.03.291>.
6. Герасимчук С.Г. Забезпечення економічної безпеки та стійкості аграрного сектору України в умовах військового та пост-військового стану. *Європейський науковий журнал економічних та фінансових інновацій*. 2023. № 1 (11). С. 84–97. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023-0107>.
7. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни: аналіз. доп. / О.В. Собкевич та ін.; за ред. Я.А. Жаліла. Київ : НІСД, 2023. 49 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.04>
8. Negri C., Dincă G. Russia's military conflict against Ukraine and its impact on the European Union's wealth. Can good governance counteract the effects of the war? *Frontiers in Environmental Science*. 2023. DOI:10.3389/fenvs.2023.1225793
9. The Asymmetric Impact of War: Resilience, Vulnerability and Implications for EU Policy / G. Celi et al. *Intereconomics*. 2022. № 57(3). P. 141–147. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1049-2>.
10. The impacts of the Russia-Ukraine invasion on global markets and commodities: A dynamic connectedness among G7 and BRIC markets / M.K. Alam et al. *Risk Financial Manag.* 2022. 15 (8), 352. DOI:10.3390/rjfm15080352.
11. The economic implications of the war in Ukraine for africa and Morocco / A. A. Ali et al. *Rocade de Rabat, Salé, Morocco: Policy Center for the New South*. 2022. *Policy Brief*. № 11/22. URL: https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2022-02/PB_11-22_Dadush.pdf.
12. Негрей М.В., Тараненко А.А., Костенко І.С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>.
13. Prerequisites and prospects for sustainable development of grain production in Ukraine / A. Skrypnik et al. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. 7(3), pp. 90–106. DOI: 10.51599/are.2021.07.03.06.
14. За 2021 рік Україна збільшила зовнішньоторговельний обіг с/г продукції та продовольчих товарів : Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciji-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko> (дата звернення: 12.02.2024).
15. В Україні презентували стратегію розвитку агросектору до 2030 року. *Агрополіт*. URL: <https://agropolit.com/news/13037-v-ukrayini-prezentuvali-strategiyu-rozvitku-agrosektoru-do-2030-roku> (дата звернення: 14.02.2024).
16. Prospects for agribusiness in Ukraine over the next 5 years / S. Buka et al. *International Journal of Environmental Studies*. 2023. № 80 (2). P. 291–298. DOI: <https://doi.org/10.1080/00207233.2022.2157630>.
17. Агробізнес України під час війни. Інфографічний довідник 2022/23 МР. 35 с. URL: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2023/> (дата звернення: 12.03.2024).
18. Агробізнес України під час війни. Інфографічний довідник 2021–2022. 33 с. URL: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/agrobiznesukraini2021-2022.pdf (дата звернення: 12.03.2024).
19. Україна експортувала понад 26,7 млн тонн зерна. *Агромаркет*. URL: <https://agrotimes.ua/agromarket/ukrayina-eksportovala-ponad-267-mln-tonn-zerna/> (дата звернення: 13.03.2024).
20. Обсяги експорту агропродукції зерновим коридором. Українська Зернова Асоціація. URL: <https://uga.ua/statistika-zernovogo-koridoru/> (дата звернення: 18.03.2024).
21. Bulkowska M., Bazhenova H. Direct and Indirect Consequences of the War in Ukraine for Polish Trade in Agri-Food Products. *Problems of Agricultural Economics*. 2023. 376(3):66–90. DOI:10.30858/zer/170892.
22. Ключові політики та заходи для підтримки аграрного сектору України в умовах воєнного стану. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhody-dlya-pidtrymky-ahrarnoho-sektoru-ukrayiny-v> (дата звернення: 22.03.2024).
23. Про реалізацію експериментального проекту з верифікації суб'єктів агропромислового комплексу в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2023 р. № 1132. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-z-veryfikatsii-subiektiv-ahropromyslovoho-kompleksu-v-t311023> (дата звернення: 25.03.2024).

References:

1. Pitel' N.Ya. (2023) Agrarnyj eksport Ukrayiny v umovax viny [Ukraine's agricultural exports in times of war]. *Ekonomika ta upravlinnya APK – Economics and management of the agro-industrial complex*, vol. 2, pp. 45–56. DOI: <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2023-185-2-45-56>.
2. Gumenyuk Ya. (2023) Agrarnyj eksport Ukrayiny: analiz ta strategichne bachennya [Ukraine's agricultural exports: analysis and strategic vision]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economics and society*, vol. 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-93>.
3. Skopenko, N. S., Yevseeva-Severina, I. V., Kyrychenko, O. M. (2023). Problemi ta perspektivi rozvitku zovnishn'oeconomichnoi dijaj'nosti Ukraini v umovah viny [Problems and prospects of the development of foreign economic activity of Ukraine in the conditions

of war]. *Elektronnij zhurnal «Efektivna ekonomika» – Electronic magazine "Efficient Economy"*, vol. 3. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.3.13>.

4. Ostashko, T. O. (2022). Sil's'kogospodars'kij eksport Ukrayiny v umovah vijni i shljahi jogo vidnovlennja [Agricultural export of Ukraine in war conditions and ways of its recovery]. *Ekonomika Ukrayiny – Ukraine economy*, vol. 5, pp. 26–37. DOI: <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>.

5. Antoshchenkova V. (2020) Osnovni elementy resursnogo potencialu sil's'kogospodars'kogo pidpry'emstva yak osnova ekonomichnoyi ta prodovol'choyi bezpeky [The main elements of the resource potential of an agricultural enterprise as a basis for economic and food security]. *Ekonomichnyj Analiz – Economic analysis*, vol. 3, pp. 291–298. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2020.03.291/>.

6. Gerasymchuk S. G. (2023) Zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky ta stijkosti agrarnogo sektoru Ukrayiny v umovax vijs'kovogo ta post-vijs'kovogo stanu [Ensuring economic security and sustainability of Ukraine's agricultural sector in the context of martial law and post-martial law]. *Yevropejs'kyj naukovyj zhurnal Ekonomichnyx ta Finansovyx innovacij – European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*, vol. 1 (11), pp. 84–97. DOI: <http://doi.org/10.32750/2023-0107>.

7. Priorytety zabezpechennya stijkosti promyslovosti j agrarnogo sektoru ekonomiky Ukrayiny v umovax povnomasshtabnoyi vijny: analit. dop. [Priorities for ensuring the sustainability of industry and the agricultural sector of Ukraine's economy in the context of a full-scale war: analytical report]. (2023) / O. V. Sobkevych et al. ; za red. Ya. A. Zhalila. Kyiv: NISD, 49 p. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.04>.

8. Negri C. and Dincă G. (2023) Russia's military conflict against Ukraine and its impact on the European Union's wealth. Can good governance counteract the effects of the war? *Front. Environ. Sci.* 11:1225793. DOI:10.3389/fenvs.2023.1225793.

9. Celi G., Guarascio D., Reljic J., Simonazzi A., & Zezza F. (2022) The Asymmetric Impact of War: Resilience, Vulnerability and Implications for EU Policy. *Intereconomics*, 57(3), 141–147. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10272-022-1049-2>.

10. Alam M. K., Tabash M. I., Billah M., Kumar S., and Anagreh S. (2022). The impacts of the Russia-Ukraine invasion on global markets and commodities: A dynamic connectedness among G7 and BRIC markets. *J. Risk Financial Manag.* 15 (8), 352. DOI: 10.3390/jrfm15080352.

11. Ali A. A., Azaroual F., Bourhriba O., and Dadush U. (2022). The economic implications of the war in Ukraine for africa and Morocco. *Rocade de Rabat, Salé, Morocco: Policy Center for the New South*. URL: https://www.policycenter.ma/sites/default/files/2022-02/PB_11-22_Dadush.pdf.

12. Negrej M. V., Taranenko A. A., Kostenko I. S. (2022) Agrarnyj sektor Ukrayiny v umovax vijny: problemy ta perspektyvy [Ukraine's Agricultural Sector in the Time of War: Problems and Prospects]. *Ekonomika ta suspil'stvo-Economics and society*, vol. 40. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>.

13. Skrypnyk A., Klymenko N. and Tuzhyk K., et al. (2021) Prerequisites and prospects for sustainable development of grain production in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics*. 7(3), 90–106. DOI: 10.51599/are.2021.07.03.06.

14. Za 2021 rik Ukrayina zbilshyla zovnishnotorgovel'nyj obig s/g produkciyi ta prodovol'chyx tovariv: Oficijnyj sayt Ministerstva agrarnoyi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny. [In 2021 Ukraine increased foreign trade turnover of agricultural products and food products: Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine.] Available at: <https://minagro.gov.ua/news/za-2021-rik-ukrayina-zbilshila-zovnishnotorgovelnij-obig-sg-produkciyi-ta-prodovolchih-tovariv-roman-leshchenko> (accessed February 12, 2024).

15. V Ukrayini prezentuvaly strategiyu rozvytku agrosektoru do 2030 roku. (2019) [In Ukraine the strategy for the development of the agricultural sector until 2030 was presented. *Agropolit*. url] *Agropolit*. Available at: <https://agropolit.com/news/13037-v-ukrayini-prezentuvali-strategiyu-rozvitku-agrosektoru-do-2030-roku> (accessed February 14, 2024).

16. Buka S., Tkachuk V., Kondratiuk V., Tonkha O., & Slobodyanyuk N. (2023). Prospects for agribusiness in Ukraine over the next 5 years. *International Journal of Environmental Studies*, 80 (2), 291–298. <https://doi.org/10.1080/00207233.2022.2157630>.

17. Agrobiznes Ukrayiny pid chas vijny [Agribusiness of Ukraine during the war] *Infografichnyj dovidnyk – Infographic guide*, 2022/23 MR. 35 p. Available at: <https://agribusinessinukraine.com/the-infographics-report-ukrainian-agribusiness-2023/> (accessed March 12, 2024).

18. Agrobiznes Ukrayiny pid chas vijny [Agribusiness of Ukraine during the war] *Infografichnyj dovidnyk – Infographic guide*, 2021–2022. 33 p. Available at: https://agribusinessinukraine.com/get_file/id/agrobiznesukraini2021-2022.pdf (accessed March 12, 2024).

19. Ukrayina eksportovala ponad 26,7 mln tonn zerna [Ukraine exported more than 26.7 million tons of grain] *Agromarket*. Available at: <https://agrotimes.ua/agromarket/ukrayina-eksportovala-ponad-267-mln-tonn-zerna/> (accessed March 13, 2024).

20. Obsyagy eksportu agroprodukcii zernovym korydorom [Volumes of export of agricultural products through the grain corridor]. *Ukrayins'ka Zernova Asociaziya – Ukrainian Grain Association*, Available at: <https://uga.ua/statistika-zernovogo-koridoru/> (accessed March 18, 2024).

21. Bulkowska M., Bazhenova H. (2023) Direct and Indirect Consequences of the War in Ukraine for Polish Trade in Agri-Food Products. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej-Problems of Agricultural Economics*. 376(3): 66–90. DOI: 10.30858/zer/170892.

22. Klyuchovi polityky ta zakhody dlya pidtrymky agrarnogo sektoru Ukrayiny v umovax voyennogo stanu. Nacional'nyj instytut strategichnyx doslidzhen' [Key policies and measures to support the agricultural sector of Ukraine under martial law. National Institute of Strategic Studies]. Available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/klyuchovi-polityky-ta-zakhody-dlya-pidtrymky-ah-rarnoho-sektoru-ukrayiny-v> (accessed March 22, 2024).

23. Pro realizaciyu eksperymental'nogo proektu z veryfikaciyi sub'yektiv agropromyslovogo kompleksu v umovax voyennogo stanu. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 31 zhovtnya [On the implementation of an experimental project on the verification of subjects of the agro-industrial complex under martial law: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 31] 2023 r. # 1132. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-realizatsiiu-eksperymentalnoho-proektu-z-veryfikatsii-subiektiv-ahropromyslovoho-kompleksu-v-t311023> (accessed March 25, 2024).

Стаття надійшла до редакції 16.04.2024